

Drs. J.W. Sap

De bevordering van universele mensenrechten

Mag Nederland mensenrechten opdringen aan ontwikkelingslanden?

Mensenrechten worden beschouwd als universeel geldend. Dat botst met de interne aangelegenheden van soevereine staten. Toch dienen deze te worden genormeerd aan beginselen van gerechtigheid.

Kant verklaarde in zijn geschrift *Zum ewigen Frieden* dat het met de wereldgemeenschap nu zover was gekomen 'dass die Rechtsverletzung an einem Platz der Erde an allen gefühlt' kon worden (1795: 39). Dit was blijkbaar te optimistisch. Hoewel sinds de aanvaarding van de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens' (1948) een 'indrukwekkende hoeveelheid normstellende arbeid' (TK 1989-90, 21300, V, nr. 2: 56) is verricht, is de realiteit dat we er in de twintigste eeuw ondanks talloze verdragen nog niet in zijn geslaagd foltering, onderdrukking, uitbuiting, vrijheidsbeperking en discriminatie uit te roeien. Het ideaal dat naast de staat ook individuen rechtssubject in volkenrechtelijke zin zijn, is nog niet bereikt. Uit de rapporten van non-gouvernementele organisaties als Amnesty International en van organen van de Verenigde Naties blijkt, dat de onwillige soevereine staat universele mensenrechten in de weg kan staan. De Verenigde Naties hebben geen effectieve

sanctiemogelijkheden om de naleving van de normen af te dwingen.

Het verlangen van de burgers in Midden en Oost Europa naar mensenrechten en democratie heeft aan het licht gebracht hoe treffend het engagement voor mensenrechten in die landen kan zijn. Tegelijkertijd gaat de realisering van de artikelen 25 en 26 van de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens' (recht op redelijk levensniveau, op sociale voorzieningen en op voldoende onderwijs) aan bijna een miljard mensen voorbij. Bij een op de televisie vertoonde voedselcrisis in Afrika komt de hulp wel op gang, maar dat het kapitalistische economische systeem de armoede in stand houdt blijft buiten beeld. Dat alle mensen vrij en gelijk worden geboren en recht hebben op een menswaardig bestaan geldt in de praktijk blijkbaar nog niet voor iedereen.

De functie van mensenrechten was en is het normeren van 'de macht'. Het gaat om het scheppen van een vrije en autonome sfeer van mensen en de door hen gevormde groepen. Ieder mens heeft in de rechten van de mens een zekere soevereiniteit, een zekere beslissingsmacht (Veerman, 1977: 32-33). Maar er is een spanning tus-

Drs. J.W. Sap (1962) is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep staatsrecht van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

sen enerzijds het traditionele beeld van een wereld die bestaat uit scherp van elkaar gescheiden nationale staten en anderzijds een beeld van een interdependente wereldsamenleving met gemeenschappelijke waarden en met noden die alleen gemeenschappelijk kunnen worden opgelost (Kooijmans, 1990: 251). In die zin lijkt het soms of de machtige absolute heerser van vroeger is opgevolgd door een nieuwe macht: het soevereiniteitsdogma van de nationale staat.

Individuele vrijheden

De wieg van het huidige begrip 'mensenrechten' wordt in het Westen geplaatst. Hier kwam de democratische rechtsstaat na een lange ontwikkeling tot stand. Een mijlpaal in die ontwikkeling was de 'Verklaring van de Rechten van de Mens en de Burger' (1789). Hoewel Groen van Prinsterer, waarschijnlijk verblind door de kerkvrijandigheid van de Franse Revolutie, weinig op had met de Franse verklaring, is het onjuist om mensenrechtenideeën te zien als het resultaat van het anti-christelijke verlichtingsdenken en van de Franse Revolutie alleen. Op een andere manier was men ook van rooms-katholieke zijde weinig enthousiast over de Franse verklaring. In de encycliek: *'Immortale Dei'* (1885) beschouwde paus Leo XIII de mensenrechtenideeën nota bene als een uiteindelijk van de Reformatie afstammende 'teugelloze vrijheidsleer'. Na de Tweede Wereldoorlog volgde de omslag. In 1963 verklaarde paus Johannes XIII in de encycliek: *'Pacem in terris'* de mensenrechten als een onderdeel van het natuurrecht.

Aanhangers van het natuurrecht gaan er van uit dat er bepaalde beginselen van gerechtigheid (ethische normen) bestaan onafhankelijk van menselijke willekeur, dat de inhoud van deze beginselen door de mensen kan worden gekend en dat deze beginselen relevant zijn voor de gelding van het positieve recht. Hoewel natuurrechtelijke opvattingen ook werden gebruikt ter ondersteuning van de bestaande

orde, wist een denker als Locke met het natuurrecht de positie van mensen tegenover de heersende machten te verdedigen. De herleving van het natuurrecht na de Tweede Wereldoorlog was een reactie op de wetgeving in nazi-Duitsland, waar traditionele humanitaire waarden en fundamentele beginselen van het recht waren geschonden. Dat het Tribunaal van Neurenberg nazi-leiders veroordeelde wegens misdrijven tegen de mensheid, geeft aan dat er fundamentele beginselen bestaan die prevaleren boven bestaande rechtssystemen.

Al lang voor de Franse Revolutie had de burger tegenover de absolutistische vorst immers een beroep op zijn natuurlijke rechten gedaan. Dat de mensenrechtenbeweging van het protestantse erf een belangrijke impuls heeft meegekregen, kwam omdat leden van kerken en godsdienstige minderheidsgroeperingen zich in de zestiende en zeventiende eeuw beriepen op vrijheid van geweten en gelijkheid van de burgers tegenover de wet. Verzet tegen een tirannieke overheid die de constitutieve scheppingsbeginselen van de mensenrechten met voeten trad, was volgens de Franse protestanten (hugenoten) en Engelse puriteinen geoorloofd en noodzakelijk om geschonden rechten tot gelding te brengen. De opsomming van grondrechten in de Engelse *Bill of Rights* (1689) kan worden doorgetrokken naar de *Virginia Bill of Rights* (1776). In Noord Amerika was voor het eerst sprake van een opnemng van mensenrechten in de grondwet. Uniek, omdat het individu als mens, en niet meer als lid van een verband of stand, aanspraak kon maken op onaanastbare rechten.

Mensenrechten zijn geen ideaal voor Westerse staten alleen. Ze zijn alleen in het Westen voor het eerst opgeschreven. Dit positieve recht is een concretisering van een grondhouding achter de mensenrechten, die kan worden omschreven als de mogelijkheid van mensen om zich te ontplooiën (Veerman, 1977: 1). De morele en

historische wortels van mensenrechten zijn ingebed in het begin van de geschiedenis. Wanneer Javier Perez de Cuellar, secretaris-generaal van de Verenigde Naties, een beroep doet op een *'universal culture of human rights'*, gaat hij boven de stand van het internationale recht en de internationale jurisprudentie uit en stapt hij een morele orde binnen. De legitimiteit om op te komen tegen mensenrechtenschendingen berust niet alleen op het volkenrecht, maar op het natuurrecht (Manglapus, 1990: 11-12).

Toch worden de onvervreembare en aangeboren mensenrechten in verschillende politieke en culturele contexten verschillend geïnterpreteerd. Universele mensenrechten botsen met het 'cultureel waardenrelativisme', dat er van uit gaat dat lokale of regionale tradities bepalend zijn voor het bestaan van mensenrechten. In landen waar de islam wordt beleden, worden verplichtingen benadrukt ten koste van de 'Universele Verklaring van de Rechten van de Mens'. Door communistische landen werd het Westerse accent op 1 de zogenaamde 'egoïstische' rechten van het individu,

2 de burger- en politieke rechten en
3 het toezicht door internationale controleorganen, tot voor kort fel bestreden.

Het zou moeten gaan om de rechten van de samenleving, de sociaal-economische rechten en de bescherming van nationale soevereiniteit. Terwijl de mens in de Westerse opvatting rechten heeft 'als mens' tegenover de nationale rechtsgemeenschap, werd in de communistische opvatting de tegenstelling tussen de burgers en de staat ontkend. Tenslotte wordt, met name door de regeringen van ontwikkelingslanden, het recht van zelfbeschikking van volken beklemtoond. De bescherming van mensenrechten wordt gezien als een zuiver nationale aangelegenheid waar anderen zich niet in mogen mengen.

Zelfbeschikkingsrecht van volken

Naast de individuele rechten kunnen de

collectieve rechten worden onderscheiden. Het onderscheid valt in die zin te relativiseren, dat bijvoorbeeld het recht van vereniging en vergadering alleen collectief kan worden uitgeoefend. Een van de eerste collectieve rechten is het zelfbeschikkingsrecht van volken, dat door Woodrow Wilson is gedefinieerd als *'peoples may now be dominated and governed by their own consent'* (Veerman, 1977: 139). Zo beschouwd staat het in verband met participatie van burgers in de regering. De vraag is of het recht van zelfbeschikking van volken werkelijk geldend internationaal recht is, of slechts een begrip dat door politici te pas en te onpas wordt gebruikt. Met andere woorden: is het zelfbeschikkingsrecht een mensenrecht?

Het zelfbeschikkingsrecht van volken speelde een belangrijke rol bij de dekolonialisering na de Tweede Wereldoorlog en werd met name door de Verenigde Staten van Amerika de oude koloniale Europese mogendheden voor de voeten geworpen. In het 'Verdrag inzake sociale, economische en culturele rechten' (1966) werd op aandrang van de ontwikkelingslanden verklaard dat alle volken het recht op zelfbeschikking en economische ontwikkeling bezitten (art. 1). Bij het zelfbeschikkingsrecht van de volken werden de rechten niet aan individuen of minderheden toegedacht, maar aan volken. In de praktijk wilde dat zeggen: staten. Het ging om een gelijkwaardige positie van de ontwikkelingslanden. Volkenrechtelijk is het zo dat de plaats die staten in het politieke, economische, sociale en culturele internationale systeem innemen, rechtssystematisch niet tot de categorie van de mensenrechten behoren.

Maar de term zelfbeschikking van volken is te ruim om haar te identificeren met het verkrijgen van de onafhankelijkheid van een staat alleen (Veerman, 1977: 49, 139). Het was onjuist dat ontwikkelingslanden en communistische landen het zelfbeschikkingsrecht beperkten tot een eenmalige daad van dekolonisatie. De mogelijk-

heid van een volk of bevolkingsgroep om eigen identiteit te bewaren en te ontwikkelen (het zelfbeschikkingsrecht als proces) behoort niet te worden geïdentificeerd met het door het volkenrecht niet erkende recht op afscheiding en het vormen van een zelfstandige staat. De vraag wanneer een volk of nationale minderheid, dat over zichzelf wil gaan beschikken, erkend dient te worden, stuit op het probleem dat het begrip 'volk' geen juridische inhoud heeft.

Waarom werd het recht op afscheiding, bijvoorbeeld van de volken in de Sowjet Unie, verworpen? Het recht op zelfbeschikking van volken in die betekenis is ondergeschikt aan de territoriale integriteit van de staat en de handhaving van internationale vrede en veiligheid. De staat is de drager van de soevereiniteit en mag in zijn gebied overheidsmacht uitoefenen. Die nationale soevereiniteit wordt naar buiten toe onderstreept in artikel 2 lid 4 van het Handvest van de Verenigde Naties (1945), omdat alle leden zich moeten onthouden van bedreiging of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of politieke onafhankelijkheid van de staat.

Het is niet aanlokkelijk om staatsgrenzen in naam van het zelfbeschikkingsrecht te wijzigen.

Het is een weinig aanlokkelijk idee dat de staatsgrenzen in naam van het zelfbeschikkingsrecht voortdurend doorbroken zullen gaan worden. Het zelfbeschikkingsrecht van volken lijkt met andere woorden grote tegenstellingen met zich mee te brengen:

1 nationale soevereiniteit tegenover de tendens die soevereiniteit af te breken en

2 het beginsel van niet-inmenging tegenover een ruime aanwezigheid van redenen tot interventie.

Hierbij wordt de volgende fout gemaakt: het afscheidingsrecht is niet de essentie van het zelfbeschikkingsrecht. De essentie van het zelfbeschikkingsrecht van volken is het recht van een volk op participatie, het recht om mee te doen aan de opbouw van het staatsgebeuren. Het zelfbeschikkingsrecht komt voort uit de volkssoevereiniteit en heeft, net als bij de mensenrechten, de functie van het normeren van de macht. Alle volken hebben het recht vrijelijk hun politieke status te bepalen en hun economische, sociale en culturele ontwikkeling na te streven. Een volk heeft de vrijheid om zonder inmenging van buiten een politiek systeem te kiezen en maatregelen te nemen die nodig zijn voor het algemeen belang van het volk. Het zelfbeschikkingsrecht verwijst naar de wil van de geregeerden. Het is de erkenning van de autonomie van de individuen in de verbanden waarin zij leven (Veerman, 1977: 210-211).

Het recht op zelfbeschikking was een middel om te dekolonialiseren, maar is daarmee niet uitgewerkt. Het kan een belangrijk wapen van machtelozen zijn tegen onderdrukking door heersende groepen. Want net als de mens onvervreemdbare rechten heeft, hebben ook volken verplichtingen ten opzichte van zichzelf en staten ten opzichte van volken. Over de grenzen van het interstatelijk verkeer heen is internationale bemoeienis gewenst op het gebied van mensenrechten en de rechten van volken en minderheden. In artikel 55 van het Handvest van de Verenigde Naties wordt gesproken over de eerbied voor het beginsel van gelijke rechten en zelfbeschikking van volken. En volgens het Internationaal Gerechtshof behoort het beginsel zelfbeschikking van volken tot volkenrechtelijk gewoonterecht. Voor culturele

minderheden kan het recht op zelfbeschikking belangrijk zijn, omdat het recht op zelfbeschikking staten aanspoort ervoor zorg te dragen dat de rechten van alle mensen op het grondgebied van de staat worden verwezenlijkt. In die zin dient het zelfbeschikkingsrecht van volken als een recht van de mens te worden beschouwd.

Midden en Oost Europa

De democratische ontwikkelingen in Midden en Oost Europa gaan gepaard met een sterke opleving van nationalistische gevoelens. Hoewel er voor dient te worden gewaakt dat het streven naar een betere verdeling van de welvaart in de wereld en de opheffing van de onderontwikkeling in de arme landen niet onder aan de agenda van het CDA terecht komt, vraagt deze nieuwe fase in de wereldgeschiedenis om een heroriëntatie. Met het oog op de totstandkoming van het CDA-verkiezingsprogramma 1990-94 'Verantwoord voortbouwen' schreef ik in Trouw (28 juni 1989) dat te weinig aandacht was besteed aan de deling van Europa en het Duitse verlangen naar eenwording. Het is terecht dat in het CDA nu de spectaculaire ontwikkelingen in Midden en Oost Europa na de opening van de Berlijnse muur op de voet worden gevolgd en gestimuleerd.

Ook met betrekking tot de mensenrechten en het zelfbeschikkingsrecht van de volken achter het voormalige IJzeren Gordijn worden in het buitenlandse beleid van verscheidene landen keuzen gemaakt. Zo kondigde de Amerikaanse president Bush eind april 1990 aan dat de verwachte strafmaatregelen tegen de Sowjet Unie, vanwege de economische sancties tegen het zich onafhankelijk voelende Litouwen, niet doorgingen. Ondanks het feit dat Litouwen zich beriep op het in de Russische grondwet erkende recht van afscheiding, bleek realisering van dit grondrecht buitengewoon moeilijk na de door Gorbatsjov aangebrachte zware procedure. Uiteindelijk beslist de krachtsverhouding of het zelfbeschikkingsrecht van de volken in de

zin van afscheiding werkelijk geëffectueerd kan worden. Voor Bush speelde mee dat de strafmaatregelen het proces van vrijheid in Oost Europa en de wereldvrede ernstig zouden kunnen verstoren. Hoger dan het recht op zelfbeschikking staat de handhaving van de wereldvrede. Het zelfbeschikkingsrecht van de volken blijft onverlet maar wordt door politici gebruikt wanneer het van pas komt: zowel om een andere staat te wijzen op verlangens van nationale minderheden, als om buitenlandse inmenging buiten de deur te houden.

In verband met de ontwikkelingen in Midden en Oost Europa komt er een aantal vragen op ons af. Welke lijn moet worden gekozen bij de bouw van een gemeenschappelijk Europees huis? De vrijheid van deze volken is een groot goed. Maar voor deze landen liggen er nogal wat problemen (financiën, neutraliteit, democratische regeringsvorm, bescherming mensenrechten, etnische verschillen) die een snelle toetreding tot de Europese Gemeenschap bemoeilijken. Op Europees niveau biedt de in 1949 opgerichte Raad voor Europa betere mogelijkheden voor de heling van Europa. Gezien de vier doelstellingen van de Raad voor Europa, namelijk

- 1 de totstandbrenging van een grotere Europese eenheid,
  - 2 het handhaven van het beginsel van een democratische regeringsvorm,
  - 3 verbeteren van de levensomstandigheden van de Europese burgers en
  - 4 de bescherming van de mensenrechten,
- zie ik geen problemen met het lidmaatschap van landen als Hongarije, Polen en Tsjechoslowakije en hun toetreding tot de 'Europese conventie voor de rechten van de mens' (1950).

Het Nederlands Juristen Comité voor de Mensenrechten adviseert met betrekking tot ondersteuning van het democratiseringsproces in Midden en Oost Europa niet alleen te denken aan '(macro)economische steun', maar met nadruk aan het vrijmaken van fondsen voor de opbouw van

een 'mensenrechten-infrastructuur'. Advocaten, leden van de rechterlijke macht, beleidsmakers en journalisten moeten in staat worden gesteld seminars en stages te volgen. Ik zou hier militairen, politieagenten en gevangenenbewakers aan willen toevoegen. Ook dient de wetgeving in deze landen vanuit een mensenrechtenperspectief te worden beoordeeld.

Democratisering

Heeft Nederland het recht om democratische normen en waarden uit te dragen aan de rest van de wereld? Eerst valt vast te stellen dat hoewel er ook andere doeleinden van buitenlands beleid zijn, staten uit hoofde van hun lidmaatschap van de Verenigde Naties in principe verplicht zijn om medeverantwoordelijkheid te dragen voor een betere mensenrechtensituatie in andere delen van de wereld en dat ook na te streven (TK, 1978-79, 15 571, nrs. 1-2: 32). Niet om onze politieke cultuur op te dringen aan de rest van de wereld, maar om de veronderstelde universaliteit van mensenrechten te verdedigen. Vanuit dit oogpunt wordt respect voor mensenrechten beter gewaarborgd in een democratische rechtsorde met een meerpartijstelsel en een vrije pers dan in een dictatuur. De democratische bestuursvorm biedt de mogelijkheid dat mensen zeggenschap hebben over de inrichting van hun leven en hun omgeving.

Ik beantwoord de eerder gestelde vraag bevestigend, omdat christen-democraten verwijzen naar de goddelijke oorsprong van mensenrechten: alle mensen zijn voor God gelijk. Een dergelijke morele claim is grensoverschrijdend. Mensenrechten zijn maatstaven geworden waaraan burgers en buitenlanders het gedrag van regeringen mogen toetsen en de absolute macht is uit de gratie geraakt (Brinkel, 1989: 318).

Omdat het kolonialisme met de rechtsongelijkheid tussen blanken en niet-blanken door regeringsleiders van ontwikkelingslanden werd gezien als de grootste ontkenning van de mensenrechten, wordt

door die regeringsleiders gesteld dat het recht op zelfbeschikking het eerste en belangrijkste is van alle mensenrechten. Wanneer het Westen protesteert tegen mensenrechtenschendingen, wordt door de ontwikkelingslanden gesteld dat het Westen zich schuldig maakt aan neo-kolonialisme en inmenging in de binnenlandse aangelegenheden van onafhankelijke staten (Baehr, 1990: 134).

Met betrekking tot de ontwikkelingslanden, schrijft Bart Tromp (1985: 195-197) terecht dat het idee dat democratie te goed zou zijn voor de ontwikkelingslanden in feite het voortbestaan van een Westers (zo niet racistisch) superioriteitsdenken is, dat getooid gaat met de vlag van het cultureel relativisme. Onder het mom van het cultureel relativisme wordt de fundamentele gelijkwaardigheid van culturen gebruikt als excuus om bijvoorbeeld te zeggen: de fundamentalistische islamieten zijn nog niet toe aan vrijheid van meningsuiting. Impliciet kan daarmee de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen en de veronderstelde universaliteit van mensenrechten geweld worden aangedaan.

Het is toe te juichen dat het geven van Nederlandse ontwikkelingshulp aan Mid-den Amerika, op grond van het additionele democratiseringscriterium, ertoe leidt dat met ontwikkelingssamenwerking activiteiten ter bevordering van de eerbiediging van mensenrechten worden ondersteund. Het bevorderen van politieke rechten is niet in strijd met het bevorderen van sociale en economische ontwikkeling. Hopelijk zal in dit opzicht een uitstralings-effect waarneembaar zijn naar de relaties met Indonesië, de Sahellanden en Zuidelijk Afrika.

Tegelijk blijkt een tegenstrijdigheid. Want hoe kun je de rest van de wereld 'safe for democracy' maken, wanneer de democratische controle bij de eenwording van West Europa grote vraagtekens oproept? Het Europees Parlement bezit niet de wetgevende, controlerende en budgettaire bevoegdheden die de nationale par-

lementen van de lidstaten bezitten. Bovendien onttrekken onderhandelingen over het vervolgakkoord van Schengen en de samenwerking in het kader van de Europees Politieke Samenwerking zich aan effectieve parlementaire controle. De democratische achterstand van de Europese Gemeenschap is zowel naar Midden en Oost Europa als naar de ontwikkelingslanden slecht verkoopbaar. Die achterstand

---

Als de democratie niet verbetert is verdere Europese integratie onwenselijk.

---

is bovendien in strijd met het zelfbeschikingsrecht van het Nederlandse volk en constitutionele ontwikkelingen waar eeuwenlang voor gevochten is. Indien de democratische controle niet verbeterd wordt, zou verdere Europese integratie wel eens onwenselijk kunnen zijn.

Mensenrechtenbeleid

Maakt de Nederlandse regering het zichzelf al niet gemakkelijk door mensenrechten als centraal bestanddeel aan te merken, het CDA is bovendien van mening dat buitenlandse politiek gerechtigheid in de wereld dient te helpen bevorderen. Bij gerechtigheid moet het gaan om handelen dat gemeenschapsstichtend werkt en dat ieder mens, met name de machtelozen en armen, recht doet. In het Program van Uitgangspunten van het CDA wordt met betrekking tot het mensenrechtenbeleid een voorkeur uitgesproken voor dialoog met andere bevolkingsgroepen boven con-

frontatie, omdat daar de meest duurzame hervormingen van verwacht mogen worden. Maar de landen waarin mensen in het overheidsbeleid stelselmatig ten achter worden gesteld, behoren in de wereldsamenleving daadwerkelijk te worden geconfronteerd met maatregelen waaruit afwijzen van die achterstelling blijkt. Deze visie is verder ontwikkeld in een rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA getiteld: 'Zuid Afrika; mensenrechten en buitenlands beleid' (1989). Het CDA ziet de bevordering van de mensenrechten vooral tot stand komen in samenwerking met regeringen van andere landen en heeft een voorkeur voor het kader van de Verenigde Naties en een samenwerking in het kader van de Europese Gemeenschap (De Haan, 1989: 11-20). Bij samenwerking met 'gelijkgezinden' kan ook worden gedacht aan de Benelux en Scandinavië.

Om een bijdrage aan de ontwikkelde CDA-visie te geven wil ik een aantal kanttekeningen plaatsen. Hoewel minister Van den Broek zijn best heeft gedaan, ging bijvoorbeeld in het kader van sancties tegen Zuid Afrika het verbod op invoer van Zuidafrikaanse steenkool niet door, toen bleek dat de Bondsrepubliek Duitsland en Portugal zich verzetten tegen een importstop. Natuurlijk maakt het meer indruk als in het kader van de Europese Politieke Samenwerking gemeenschappelijk wordt gereageerd op mensenrechtenschendingen. Maar de vraag is: wat blijft er over van het oorspronkelijke Nederlandse standpunt na internationale en bovendien oncontroleerbare besluitvormingsprocessen?

Uit het voorgaande is gebleken dat een goed mensenrechtenbeleid op het volgende probleem stuit: de keus tussen het respecteren van de nationale soevereiniteit en het zich bemoeien met 'binnenlandse aangelegenheden'. Het opkomen voor mensenrechten kan botsen met het streven naar goede betrekkingen met het buitenland. Het stellen van vragen en uiten van kritiek kan worden uitgelegd als een onvriendelijke daad van Nederland. Bo-

vendien kan een conflict bestaan tussen overwegingen om op te komen voor mensenrechten en economische overwegingen. Belangrijk is dat de gemaakte keuzen publiekelijk en democratisch controleerbaar door de regering worden verantwoord. Momenteel bestaat geen duidelijke inzage in de afweging ten opzichte van andere doelstellingen van het buitenlands beleid. Een mensenrechtencoördinatie op ambtelijk niveau tussen de departementen ontbreekt (Baehr, 1990: 33).

Het is aan te bevelen dat de regering een jaarlijkse rapportage geeft van de mensenrechtensituatie in alle landen waarmee Nederland bilaterale betrekkingen onderhoudt. Op deze wijze kunnen expliciete criteria worden aangelegd, op grond waarvan besloten kan worden hoe er gereageerd moet worden op schendingen. De afweging tussen allerlei verschillende belangen kan door de Tweede Kamer dan gemakkelijker worden gecontroleerd. Men kan denken aan

- 1 de aard van de geschonden rechten (bij een aantasting van 'kernrechten' is eerder een reactie vereist; kernrechten zijn rechten die absolute prioriteit verdienen en tot de allereerste materiële en immateriële levensbehoeften van de mens worden gerekend),
- 2 de ernst en de omvang van de schendingen en
- 3 de betrokkenheid van regeringen.

Tot slot

In 1985 was het CDA van mening dat een actief mensenrechtenbeleid beperkingen ondervond vanwege het feit dat dictaturen in de wereld in de meerderheid waren, waarvan er één zelfs supermachtig was. Sinds 1989, het jaar van de doorbraak van de democratie, is een nieuwe tijd aangebroken. Het Nederlands mensenrechtenbeleid mag er internationaal gezien goed voor staan, het moet zich blijven kenmerken door de actieve bevordering van mensenrechten. Naar binnen toe dient de democratische controle op de afwegingspro-

cessen te worden verbeterd. Naar buiten toe is de aangewezen manier het bedenken van mechanismen om in de internationale rechtsgemeenschap staten die mensenrechten schenden aan de kaak te stellen. Met een sterke gerichtheid op de kernrechten en het zelfbeschikkingsrecht van volken, dient te worden gewerkt op het schaamtegevoel van die regeringen die de universele mensenrechten aan de laars lappen. De nationale wil en de eigen soevereiniteit van staten moet worden genormeerd.

Literatuur

- Akehurst, M.B., *A modern introduction to International Law*. London 1984.
- Baehr, P.R., *Mensenrechten en buitenlands beleid: verenigbare grootheden?* Leiden 1986.
- Baehr, P.R., 'Goed en kwaad: morele normen in de internationale politiek.' R.B. Soetendorp, A. van Staden (red.), *Internationale betrekkingen in perspectief*. Utrecht 1987.
- Baehr, P.R., *Mensenrechten. Bestanddeel van het buitenlands beleid*. Meppel/Amsterdam 1990.
- Brinkel, Th.B.F.M., 'Absolute macht is uit de gratie' *Christen Democratische Verkenningen*, 6/7/1989.
- Castermans-Holleman, M.C., 'Veertig jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Een Nederlandse bijdrage aan internationale normering?' *Internationale Spectator*. 42-11 (november 1988) 696-702.
- Dongen, A.F. van, *Vademecum Mensenrechten*. Ministerie van Buitenlandse Zaken. Den Haag 1987.
- Haan, H. de e.a., *Zuid-Afrika; mensenrechten en buitenlands beleid*. Publikatie van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA. Deventer 1989.
- Kant, I., *Zum ewigen Frieden*. Ein philosophischer Entwurf. Herausgegeben von Theodor Valentiner. Stuttgart 1976.
- Kooijmans, P.H., *Internationaal publiekrecht in vogelvlucht*. Groningen 1990.
- Lawson, R.A., 'Commentaar op de memorie van Toelichting bij de begroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking voor het begrotingsjaar 1990' *NJCM-Bulletin* 15-2.
- Manglapus, R.S., 'Democracy is human rights: the Philippine experience' Adress by H.E. Mr. Raul S. Manglapus, secretary of foreign affairs Republic of the Philippines at the 46th session of the United Nations Commission on human rights Geneva, 6 februari 1990.
- Rijksbegroting Buitenlandse Zaken* (1990), 21 300, hoofdstuk V, blz. 56-59.
- De Rechten van de Mens in het Buitenlands Beleid* (1979) TK 1978-79, 15 571, nrs. 1-2.
- Sap, J.W., 'Misser in CDA-program. Geen visie op toekomstmogelijkheden van ongedeeld Europa'. *Trouw*, 28 juni 1989.
- Tromp, B. (1985), 'Democratie: te goed voor de derde wereld.' *De achtertuin van Nederland. Opstellen over buitenlandse politiek*. Amsterdam 1989.
- Veerman, G.J., *Het zelfbeschikkingsrecht der naties en de rechten van de mens*. Amsterdam 1977.
- Woldring, H.E.S., *Mensenrechten en vrede*. Deventer 1987.